

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΟ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΕΓΚΛΗΜΑ

*Η φτώχεια και η κακή ανατροφή και η αμάθεια
οδηγούν τους ανθρώπους του λαού στο κακό*

Ξενοφών

*Ο φόβος ακολουθεί το έγκλημα
και αυτό είναι η τιμωρία του*

Βολταίρος

Ψηφίδα 1η: Η εντολή έρευνας εδόθη

Δευτέρα πρωί, μόλις έχει μπει η άνοιξη και η διάθεση για δουλειά ανάμικτη. Ο Γιώργος Ιωάννου κοιτάζει με αδιαφορία τα χαρτιά του, που, όπως πάντα, είναι ανάκατα στο γραφείο του. Σηκώνει ράθυμα την κούπα με τον καφέ και σκέφτεται τις δουλειές που πρέπει να οργανώσει. Να οργανώσει... Ωραία ακούγεται! Αλλά πόσο δύσκολα υλοποιείται... Τέλος πάντων... Το δευτεριώτικο πρωινό δεν ενδείκνυται για φιλοσοφικού τύπου σκέψεις και αναλύσεις, ακόμα και εάν το εργασιακό περιβάλλον συμμαχεί στην απότομη και αναγκαστική προσγείωση. Η ώρα δεν περνάει, η διάθεση παραμένει υποτονική και οι υποθέσεις που εκκρεμούν για έρευνα και επίλυση είναι αρκετές. Ο Ιωάννου σκέφτεται: «Αραγε από ποια υπόθεση ν' αρχίσω σήμερα; Αυτή με τα τσιγάρα; Μήπως εκείνη με τ' απομιμητικά προϊόντα από την Κίνα; Είναι δύσκολες οι απαντήσεις σ' αυτά τα ερωτήματα ή έτσι θέλουμε να τις εμφανίζουμε;» Κι εκεί που όλα φαντάζουν δυσεπίλυτα, εκεί που οι εσωτερικές φωνές μας υπενθυμίζουν ότι το κράτος δεν μπορεί να περιμένει και οι εκκρεμότητες караδοκούν στη γωνία ν' αναθαρρήσουν, ο χτύπος του τηλεφώνου ακούγεται λυτρωτικός. Ο διευθυντής: «Γιώργο, καλημέρα, έρχεσαι στο γραφείο μου; Τώρα, αμέσως». «Τι να θέλει κι αυτός πρωινιάτικα;», σκέφτεται ασυναίσθητα ο Ιωάννου.

Το γραφείο του διευθυντή της Υπηρεσίας είναι εμφανώς μεγαλύτερο από τα γραφεία των ελεγκτών, αλλά κι αυτό αποπνέει δημοσιούπαλληλική κατήφεια και αδιαφορία. Τα χρώματα των τοίχων, τα κλασικά κάδρα με το θρησκευτικό περιε-

χόμενο και τα ελληνικά τοπία, οι στοιβαγμένοι φάκελοι με τις υποθέσεις, οι σκούρες καφέ βιβλιοθήκες με τα βιβλία επιμελώς τακτοποιημένα (σαν να μπήκαν εκεί κάποια χρόνια πριν και έκτοτε είναι μέρος της συνολικής διακόσμησης), τα έγγραφα, η αλληλογραφία. Όλα σε μια ευταξία κι όμως τόσο αδιάφορα και ανούσια. «Κάθισε», προστάζει δείχνοντας με το χέρι του την καρέκλα δίπλα απ' το γραφείο του. «Χτες μου 'στειλαν απ' το Υπουργείο και την Εισαγγελία αυτόν τον φάκελο. Η υπόθεση είναι πολύ σοβαρή και εξαιρετικά επείγουσα. Ο Εισαγγελέας είπε να της δώσουμε προτεραιότητα. Σκέφτηκα ότι εσύ μπορείς να την αναλάβεις. Σου τη χρεώνω, λοιπόν. Μελέτησέ την και εάν χρειάζεσαι κάτι άλλο, τότε... το συζητάμε. Εντάξει;» Ο λόγος του είναι τυπικός, άμεσος και χωρίς πολλές εξηγήσεις. Δείγμα ότι είτε δεν υπάρχει θέμα για περαιτέρω συζήτηση, είτε ότι η μελέτη του φακέλου είναι επιφανειακή. Ο Ιωάννου βάζει παραμάσχαλα τον φάκελο με την καινούργια υπόθεση, χαιρετάει ευγενικά και βγαίνοντας απ' το γραφείο μουρμουρίζει κάτι ακατάληπτο. Δεν του φτάνουν αυτά που είναι ήδη χρεωμένος να ερευνήσει και να συντάξει πόρισμα, τώρα του πρόσθεσαν και κάτι καινούργιο με τον χαρακτηρισμό κατεπείγον. «Δηλαδή τ' άλλα που 'χω δεν είναι επείγοντα; Δεν πρέπει να προχωρήσουν;», σκέφτεται.

Βρόντηξε την πόρτα του γραφείου του με θόρυβο και η Ελένη από το απέναντι γραφείο κοίταξε μ' απορία και αδιαφορία. «Τι έπαθε αυτός πρωί-πρωί; Μύγα τον τσίμπησε;», αναρωτήθηκε και επέστρεψε γρήγορα στα δικά της χαρτιά και υποθέσεις. «Σιγά μην ασχοληθώ με το τι έχει πάλι ο Γιώργος! Έτσι απρόβλεπτος κι εκδηλωτικός είναι πάντοτε». Ο Ιωάννου κάθεται στο γραφείο του, παραμερίζει τα χαρτιά του, ρουφάει με θυμό τον καφέ και ανοίγει τον φάκελο που μόλις έχει παραλάβει. Πάνω-πάνω μια εισαγγελική παραγγελία, μια εντολή προκαταρκτικής έρευνας, μια πολυσέλιδη καταγγελία και ένα κείμενο-σχολιασμός από το Υπουργείο για το σοβαρό της καταγγελίας και το επείγον της έρευνας. *Εντέλλεσθε όπως με προσοχή και λεπτομέρεια ερευνήσετε τα καταγγελλόμενα και για οποιαδήποτε ενέργειά σας να απευθύνεστε στον αρμόδιο Εισαγγελέα κ.λπ., κ.λπ.* Τυπικές διατυπώσεις, χαρακτηριστικές δημοσίων υπαλλήλων και γραφειοκρατικής νοοτροπίας. «Για να δούμε τι λέει αυτή η φοβερή και τρομερή καταγγελία!», αναλογίζεται ο Ιωάννου.

Η καταγγελία αναφέρεται σ' ένα πρόσωπο, γνωστό στον επιχειρηματικό και πολιτικό κόσμο της περιοχής, που έχει συστήσει μαζί με κάποιους άλλους, άγνωστους με μια πρώτη ματιά, σειρά από εταιρίες. Οι εταιρίες αυτές έχουν επιδοτηθεί από το κράτος μέσω της Ευρωπαϊκής Ένωσης και εμφανίζουν παραγωγική και εμπορική δραστηριότητα. Μάλιστα, μέχρι λίγο πριν από το 2004, φαίνεται να έκαναν εξαγωγές σε χώρες της Ανατολικής Ευρώπης. Ο καταγγέλλων ισχυρίζεται ότι οι εξαγωγές δεν έγιναν ποτέ, πολύ δε περισσότερο που οι εταιρίες είναι “μαϊμού”, δηλαδή εικονικές εταιρίες και μέσα απ' αυτές αναπτύχθηκε ένα κύκλωμα διακίνησης λαθραίων τσιγάρων, εικονικών τιμολογίων, πλαστών επιταγών, τοκογλυφίας και ξεπλύματος “βρώμικου” χρήματος. Η καταγγελία αναφέρει ονόματα εταιριών, προσώπων και ενδει-

κτικά δίνει δύο-τρεις περιπτώσεις που αναφέρονταν στον τρόπο με τον οποίο αναπτυσσόταν η εγκληματική δραστηριότητα της εν λόγω συμμορίας. Ο Ιωάννου γούρλωσε τα μάτια του, κοίταξε το ημερολόγιο στον τοίχο και αναστέναξε βαθιά. «Εάν τα μισά απ' αυτά είναι αληθινά, τότε είναι πολύ μεγάλη υπόθεση... Και σίγουρα θέλει προσοχή και διακριτικότητα». Μετά κοίταξε την εισαγγελική παραγγελία. Ζητά να διερευνηθούν τ' αδικήματα της απάτης, της εικονικότητας, της τοκογλυφίας, του ξεπλύματος χρήματος και της σύστασης συμμορίας σε βαθμό κακουργήματος. Ζητά να γίνει προκαταρκτική έρευνα, να ληφθούν ένορκες καταθέσεις και ανωμοτί από υπόπτους και αναφερόμενους στην καταγγελία. Με λίγα λόγια ζητά να γίνουν τα πάντα σε ένα μικρό χρονικό διάστημα. Μια υπόθεση "μαμούθ". Κι αυτή η έρευνα για τη σύσταση συμμορίας; Τι είναι κι αυτό; Δεν είναι εύκολο ν' αποδειχτεί κάτι τέτοιο... Ποια η σχέση αυτών μεταξύ τους και πιθανά μ' άλλα άτομα; Υπάρχουν δεσμοί συνεισφοράς; Μήπως σχέσεις εμπιστοσύνης; Πιθανά σχέσεις εξάρτησης; Κάποιες οικονομικές συναλλαγές που δημιουργούν εξαρτήσεις; Τόσα πολλά που μπλέκονται, αλλά τόσο, μα τόσο ενδιαφέροντα! Μια υπόθεση που δικαιολογεί την ύπαρξη της υπηρεσίας και μπορεί ν' αποτελέσει σχολείο για τον ελεγκτή.

Ο Ιωάννου κοιτάζει έξω από το παράθυρο του γραφείου του, ο ουρανός έχει σύννεφα, όχι όμως απειλητικά. Έτσι κι αλλιώς είναι άνοιξη. Αυτό σημαίνει ευοίωνες προοπτικές και εξελίξεις. «Μεταφορικά να το δει κανείς, η υπόθεση είναι μια ανοιξιάτικη υπόθεση, με ξεκάθαρα στιγμιότυπα, σκοτεινά σημεία, απρόβλεπτα σενάρια και δεδομένη κατάληξη. Οδηγεί σε καλοκαιρία, σε επίλυση του προβλήματος», σκέφτεται με στοχαστική διάθεση. Το συνηθίζει αυτό, είναι μέρος της προσωπικής του ενδοσκόπησης και ψυχοθεραπείας. Τακτοποιεί τα χαρτιά του φακέλου σε σειρά, τελειώνει με τον καφέ, έτσι κι αλλιώς αυτός εντάσσεται σε μια ρουτινιάρικη καθημερινή πρακτική. Μ' απότομες και νευρώδεις κινήσεις αρπάζει το τηλέφωνο. «Η μέρα ξεκίνησε πολύ ενδιαφέρουσα, μια υπόθεση που αξίζει τον κόπο να την ψάξεις. Τα 'χει όλα. Και προπάντων δεν φαίνεται να 'ναι σαν τις άλλες καταγγελίες... που πολλά απ' αυτά που καταγγέλλονται είναι αδιάφορα, γενικόλογα, πιθανά συκοφαντικά για κάποια άτομα και κακοπροαίρετα. Εδώ ο τύπος που έκανε την καταγγελία φαίνεται να ξέρει πολλά και φαίνεται ότι έχει γνώση από μέσα. Αλλά ποιος είναι αυτός που έγραψε την καταγγελία; Θα βοηθούσε να έγραφε τ' όνομά του, αλλά αυτό συνήθως δεν συμβαίνει. Όποιος καταγγέλλει και είναι μέλος παράνομου κυκλώματος ρισκάρει τη ζωή του. Οπότε δεν έχουμε παρά ν' αρχίσουμε μεθοδικά και με προσοχή τη συλλογή στοιχείων». Όλα τα παραπάνω πέρασαν αστραπιαία απ' το μυαλό του Ιωάννου, γιατί ήδη είχε σχηματίσει τον αριθμό στο τηλέφωνο και απ' την άλλη πλευρά της γραμμής απάντησε ευγενικά κι απρόσωπα η γνώριμή του φωνή. «Καλημέρα, Αντώνη. Τι κάνεις; Έχεις χρόνο; Θέλω να σου μιλήσω», αποκρίθηκε στον Αντώνη ο Ιωάννου.

Το ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΕΓΚΛΗΜΑ: ΟΡΙΣΜΟΙ

Τι είναι το **οικονομικό έγκλημα** (*economic crime*); Πώς θα το ορίζαμε; Ένας ορισμός είναι από μόνος του επαρκής να αποδώσει μια αρκετά σύνθετη έννοια, όπως θα δούμε παρακάτω ότι είναι το οικονομικό έγκλημα; Όταν αναφερόμαστε σε αυτή την έννοια, καλύπτουμε όλες τις παράνομες δραστηριότητες που σχετίζονται με τα οικονομικά ζητήματα; Τα οικονομικά ζητήματα σχετίζονται αμιγώς με το χρήμα; Είναι το οικονομικό έγκλημα ποινικό αδίκημα; Πολλά ερωτήματα διατυπώνονται γύρω από την υπό εξέταση έννοια και αυτό που μπορούμε να κάνουμε στην αρχή της παρούσας μονογραφίας είναι να διατυπώσουμε τρεις γενικής φύσεως ερωτήματα αναφορικά με το οικονομικό έγκλημα. Συγκεκριμένα, το οικονομικό έγκλημα είναι:

- (α) ένα έγκλημα που πρέπει να τιμωρείται σύμφωνα με τις διατάξεις του Ποινικού Κώδικα;
- (β) μια μη εγκληματική παραβίαση του νόμου που μπορεί να τιμωρηθεί με ειδικές νομοθετικές ρυθμίσεις;
- (γ) μια γενικά αξιόποινη συμπεριφορά (ή αξιόποινη συμπεριφορά ή επιθετική συμπεριφορά)¹, που μπορεί να τιμωρείται σύμφωνα με τον νόμο, αλλά η εστίαση και η επικέντρωση πρέπει να γίνεται σε πειθαρχικά και μη κατασταλτικά, τιμωρητέα μέτρα;

Ερωτήματα εγείρονται για τα άτομα που εμπλέκονται σε οικονομικά εγκλήματα. Είναι άτομα που έχουν κάποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά; Δημογραφικά, προσωπικότητας, συμπεριφοριστικά, οικονομικά, επαγγελματικά; Είναι άτομα που δεν έχουν κοινά σημεία με τους εγκληματίες του λεγόμενου «κοινού ποινικού δικαίου»; Η αξιόποινη συμπεριφορά των ατόμων που διαπράττουν οικονομικά

1. Η έννοια **παραβατική ή αντικοινωνική συμπεριφορά** αποτυπώνει την απόκλιση και εκτροπή στη συμπεριφορά ατόμων. Δεν εμφανίζεται κατ' ανάγκη με τη μορφή της αξιόποινης εγκληματικής πράξης και συνήθως δεν αποκαλύπτεται και δεν καταγγέλλεται από τα θύματά της, από τις οικογένειες των δραστών και το κοινωνικό περιβάλλον. Συνήθως η έννοια της αντικοινωνικής συμπεριφοράς χρησιμοποιείται ως προς τα ανήλικα άτομα. Η **αξιόποινη συμπεριφορά** είναι η παραβατική συμπεριφορά που οδηγεί στη διάπραξη αξιόποινων και τιμωρητέων πράξεων. Τέλος, η **επιθετική συμπεριφορά** εμφανίζεται με τη μορφή βίαιων πράξεων έναντι άλλων. Έχει να κάνει με την εκούσια πρόκληση σωματικών βλαβών από ένα άτομο σε ένα άλλο και περιλαμβάνει τον ξυλοδαρμό, τον βιασμό, τη ληστεία, τη σωματική και σεξουαλική κακοποίηση και την ανθρωποκτονία. Σε πρώτο στάδιο εμφανίζεται με τη λεκτική βία, τη μη λεκτική επιθετικότητα, την ψυχοκινητική διέγερση, την πρόκληση. Ως εκ τούτου, στο παρόν σύγγραμμα υιοθετούμε την έννοια αξιόποινη συμπεριφορά που εμπεριέχει την παραβατική ή αντικοινωνική συμπεριφορά και την επιθετική συμπεριφορά. Η απάτη είναι μια παραβατική συμπεριφορά που έχει αξιόποινα χαρακτηριστικά και η ληστεία είναι μια επιθετική συμπεριφορά που τιμωρείται κατά το ποινικό σύστημα.

εγκλήματα μπορεί να θεωρηθεί ως *a priori* παραβατική ή έχει ορισθεί ως τέτοια, γιατί ο νόμος και οι κείμενες διατάξεις την καθιστούν παραβατική, είναι δηλαδή ένα έγκλημα *malum prohibitum*²; Το οικονομικό έγκλημα σχετίζεται με αυτό που αποκαλείται παραβατικότητα της ελίτ (*elite deviance*), παραβατικότητα της ανώτερης τάξης, ή μπορεί να τελεστεί από οποιοδήποτε άτομο ανεξάρτητα κοινωνικής και οικονομικής κατάστασης και κατάταξης; Θα θεωρούνταν ως μια ειδική, μια διακριτή κατηγορία ή μορφή εγκληματικής δραστηριότητας ή ως μια οικεία, καθημερινή, ενδεχόμενα και σε έναν βαθμό κατανοητή ή αποδεκτή αξιόποινη συμπεριφορά; Παραδείγματα χάριν, το παιδί που λέει ψέματα στη μητέρα του, για να μην τιμωρηθεί, ο έφηβος που τρώει μια σοκολάτα στο σούπερ μάρκετ χωρίς να την πληρώσει, ο σύζυγος που κρύβει μια αναιτιολόγητη νυχτερινή έξοδο από τη γυναίκα του κ.ο.κ. αποτελούν μορφές αντικοινωνικής συμπεριφοράς ή προσπάθειες συνειδητής απόκρυψης της αλήθειας που η οικογένεια, η κοινωνία και ο νομικός μας πολιτισμός φαίνεται να τις αποδέχονται; Αυτό σημαίνει ότι η απόκρυψη φορολογητέας ύλης, η μη απόδοση φόρων, δασμών και ασφαλιστικών εισφορών, χαρακτηριστικά παραδείγματα οικονομικού εγκλήματος, μπορούν να θεωρηθούν ότι είναι εν γένει αποδεκτές παρεκκλίσεις της ανθρώπινης συμπεριφοράς;

Τα παραπάνω και μια σειρά από άλλα ερωτήματα θα διερευνηθούν και θα απαντηθούν στο ανά χείρας σύγγραμμα. Θα εξετασθούν οι μορφές και οι κατηγορίες του οικονομικού εγκλήματος, η καταγραφή τους στην ελληνική νομοθεσία, όπως και η έκταση του προβλήματος στην ελληνική κοινωνία και οικονομία. Θα παρουσιασθεί η συνεισφορά της ψυχολογίας στην προδικασία, δηλαδή στην προκαταρκτική εξέταση και στην προανάκριση και ανάκριση, και θα υπάρξει εκτενής αναφορά στο ψυχολογικό προφίλ και στα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας των ατόμων που διαπράττουν οικονομικά εγκλήματα, στη συμπεριφορά τους κατά τη διάρκεια των καταθέσεων και ανακρίσεων και στην αντιμετώπισή τους από τους ανακριτικούς υπαλλήλους και τα διωκτικά όργανα. Επίσης, θα παρουσιασθεί γιατί οι άνθρωποι αποκρύπτουν την αλήθεια ή λένε ψέματα στις καταθέσεις τους και με ποιους τρόπους μπορούν οι διωκτικές αρχές να αποκαλύψουν την αλήθεια. Τέλος, θα καταγραφούν και θα αναλυθούν οι βασικές και περισσότερο χρησιμοποιημένες στρατηγικές και τεχνικές καταθέσεων και ανακρίσεων που εφαρμόζουν οι διωκτικές αρχές για την αποκάλυψη των οικονομικών εγκλημάτων.

Το οικονομικό έγκλημα, ως μία από τις μορφές εγκλήματος και αντικοινω-

2. Είναι αδίκημα που διαπράττεται, επειδή ένα άτομο παραβαίνει τον νόμο. Τα οικονομικά εγκλήματα, τα εγκλήματα λευκού κολάρου, είναι τέτοιας μορφής αδικήματα. Εάν ένα αδίκημα έχει να κάνει με την παραβίαση των κοινωνικών κανόνων, τότε καλείται *malum in se*.

νικής δραστηριότητας, έχει λάβει τα τελευταία χρόνια σημαντική διάσταση και αποτελεί μία από τις βασικές αιτίες οικονομικής και κοινωνικής εκτροπής. Το οικονομικό έγκλημα δεν έχει τα ίδια χαρακτηριστικά με το κοινό ποινικό έγκλημα, το αποκαλούμενο έγκλημα του δρόμου (*street crime*), και η εμπειρία έχει δείξει ότι η αντιμετώπισή του έγκειται στην ύπαρξη αποτελεσματικών ρυθμιστικών μηχανισμών, δυναμικών και ευέλικτων ελεγκτικών και διωκτικών υπηρεσιών, αλλά και της προσδοκίας του κόσμου ότι οι πλούσιοι και οι οικονομικά δυνατοί δεν θα έχουν ευκαιρίες να εγκλωβίζουν την κοινωνία και να διαφεύγουν της σύλληψης και τιμωρίας (Wiebe, 2012). Αυτά και άλλα σημαντικά και ενδιαφέροντα ζητήματα σχετικά με αυτού του είδους το έγκλημα απασχολούν την παρούσα μονογραφία.

Ποια είναι τα θύματα των οικονομικών εγκλημάτων; Όπως αναφέρει ο Τσουραμάνης (2011), στη διεθνή βιβλιογραφία επικρατεί η παρακάτω κατηγοριοποίηση των θυμάτων από τα οικονομικά εγκλήματα:

- **Στα άτομα-θύματα** (*The Individual as victim*), παραδείγματα των οποίων είναι πολίτες που έχουν κάνει μια μη απαραίτητη για την αποκατάσταση της υγείας τους χειρουργική επέμβαση, που έχουν χάσει τα χρήματά τους στο χρηματιστήριο εξαιτίας κάποιας χρηματιστηριακής απάτης, που έχουν κάνει μη αναγκαίες επισκευές στα αυτοκίνητά τους, που αγόρασαν ελαττωματικά προϊόντα, που αγόρασαν επιβλαβή για την υγεία τους φάρμακα, που έχουν υποστεί ένα εργατικό ατύχημα.
- **Στις επιχειρήσεις-θύματα** (*The Corporate Enterprises as victims*), με σχετικά παραδείγματα τις κλοπές και τις καταχρήσεις των υπαλλήλων τους σε βάρος τους.
- **Στους κρατικούς οργανισμούς-θύματα** (*The Governmental Institutions as victims*), με κλασικό παράδειγμα τις πράξεις πολιτικής διαφθοράς τους, του χρηματισμού των στελεχών τους, για να ευνοήσουν ιδιωτικά συμφέροντα με τη δημιουργία πελατειακών σχέσεων.
- **Στη διεθνή έννομη τάξη-θύμα** (*The International Order as a victim*), με παραδείγματα τη δωροδοκία πολιτικών και οικονομικών παραγόντων ξένων κρατών από πολυεθνικές εταιρίες, την ανάμιξη κυβερνητικών υπηρεσιών στις εμπορικές και γενικότερα τις οικονομικές υποθέσεις ξένων κρατών.
- **Στην κοινωνία-θύμα** (*The Society as a victim*), με κλασικό παράδειγμα οικονομικού εγκλήματος που τελεείται σε βάρος της τη μόλυνση ή τη ρύπανση του χερσαίου ή του θαλάσσιου περιβάλλοντος μιας χώρας από βιομηχανικά απόβλητα.

Το οικονομικό έγκλημα αποτελεί ένα από τα κύρια στοιχεία της σύγχρονης ζωής. Τα οικονομικά και τραπεζικά σκάνδαλα, οι χρηματιστηριακές “φούσκες”,

τα “τοξικά” προϊόντα, οι δανειακές απάτες, οι «μίζες”, η φοροδιαφυγή, η διαφθορά στην πολιτική και στη δημόσια διοίκηση, οι κάθε λογής απάτες, υπεξαίρεσεις, παραχαράξεις, απιστίες, είναι εκφάνσεις του ιδίου φαινομένου: του οικονομικού εγκλήματος ή, όπως θα δούμε παρακάτω, αυτού που ονομάζεται επίσης «έγκλημα λευκού κολάρου». Οι φορολογικές απάτες, οι απάτες στον δημόσιο τομέα και γενικά η εγκληματική δραστηριότητα που σχετίζεται με τον προσπορισμό παράνομου οικονομικού οφέλους οδηγεί την κοινωνία σε στέρωση στην υγεία, στην παιδεία, στην κοινωνική πρόνοια και προστασία. Επιγραμματικά, τα οικονομικά εγκλήματα χωρίζονται σε κατηγορίες που παρουσιάζονται στο παρακάτω σχήμα (Gottschalk, 2010a). Οι βασικές και γενικές κατηγορίες οικονομικού εγκλήματος είναι τέσσερις: διαφθορά, απάτη, κλοπή και χειραγώγηση. Η διαφθορά χωρίζεται σε υποκατηγορίες: το λάδωμα, τον χρηματισμό, την εκμετάλλευση και την κατάχρηση. Η απάτη επίσης διακρίνεται σε: απάτη ταυτότητας, απάτη υποθήκης και επαγγελματική απάτη. Η κλοπή χωρίζεται σε κλοπή μετρητών, πνευματικής ιδιοκτησίας και εξαπάτηση. Τέλος, η χειραγώγηση διακρίνεται στο ξέπλυμα “βρώμικου” χρήματος, στο ηλεκτρονικό έγκλημα, στα παράνομα στοιχήματα και στην παράνομη χρήση και διακίνηση εμπιστευτικών πληροφοριών.

Οι πολίτες, οι επιχειρήσεις, οι κοινωνικές ομάδες που βρίσκονται σε μειονεκτική ή αδύναμη θέση το λιγότερο που παθαίνουν από το οικονομικό έγκλημα είναι να επιβαρύνονται οικονομικά, το περισσότερο είναι να τίθεται σε κίνδυνο η σωματική τους ακεραιότητα, ακόμα και η ίδια η ζωή τους. Στη Βρετανία η αδυναμία να τιμωρήσουν παραδειγματικά κατηγορούμενους που εμπλέκονταν σε υπο-

Σχήμα 1.1 Κατηγορίες και υποκατηγορίες οικονομικού εγκλήματος.

θέσεις που αφορούσαν στο οικονομικό έγκλημα, οδήγησε την κυβέρνηση στην ψήφιση νόμου που να τιμωρούν ειδικά το λεγόμενο «εταιρικό έγκλημα» (*corporate crime*) (Croall, 2001: 1). Αυτό που προκύπτει ως άμεσο συμπέρασμα από τη διεθνή και εθνική αντιμετώπιση του οικονομικού εγκλήματος είναι ότι οι παράνομες δραστηριότητες που σχετίζονται με αυτής της μορφής το έγκλημα κατά βάση δεν αντιμετωπίζονται το ίδιο αυστηρά και τιμωρητέα όπως εκείνες οι δραστηριότητες που έχουν να κάνουν με το κοινό ποινικό έγκλημα, δηλαδή τη ληστεία, την κλοπή, τη σωματική βία, την επίθεση. Όλο και περισσότεροι ζητούν «μηδενική ανοχή» σε υποθέσεις οικονομικών εγκλημάτων και ο ρόλος των νομοθετικών, δικαστικών και διοικητικών αρχών είναι να ενσκήψουν στο πρόβλημα και να βρουν άμεσα δραστηριότητες και ουσιαστικές λύσεις.

Το οικονομικό έγκλημα ορίζεται ως εκείνη η μορφή εγκλήματος που αναφέρεται στην ιδιοκτησία και εμπεριέχει την παράνομη μεταβίβαση της ιδιοκτησίας της περιουσίας που ανήκει σε ένα φυσικό πρόσωπο σε ένα άλλο, για προσωπική χρήση και ίδιον όφελος. Τα οικονομικά εγκλήματα έχουν να κάνουν με την απάτη (π.χ. απάτες τραπεζικών επιταγών, πιστωτικών καρτών, δανείων, συμβάσεων, ιατρικές απάτες, εταιρικές, ασφαλιστικές, τραπεζικές, απάτες πληρωμών, αγορών, περιθάλψης), την κλοπή, τη φοροδιαφυγή, τη φοροκλοπή, τη φοροαποφυγή, την εισφοροδιαφυγή, την εξαπάτηση, τη δωροδοκία, τη δωροληψία, την υπεξαίρεση, την κατάχρηση, την κατάχρηση εμπιστευτικών πληροφοριών (*insider trading*), την κλοπή ταυτότητας και γενικά προσωπικών στοιχείων, το ξέπλυμα χρήματος, την πλαστογραφία, την εικονικότητα και πλαστότητα, τη λαθρεμπορία, την παραποίηση, την παραχάραξη και την απομίμηση χρημάτων και καταναλωτικών αγαθών.

Τα οικονομικά εγκλήματα μπορεί να συμπεριλαμβάνουν και επιπρόσθετα ποινικά αδικήματα, όπως είναι το ηλεκτρονικό έγκλημα, η εξαπάτηση των ηλικιωμένων, η διάρρηξη, η ένοπλη ληστεία και γενικά το βίαιο έγκλημα, όπως η ληστεία και ο φόνος. Τα οικονομικά εγκλήματα εκτελούνται από φυσικά πρόσωπα, μη φυσικά πρόσωπα (εταιρίες), αλλά και οργανωμένες εγκληματικές ομάδες. Τα θύματα μπορεί να είναι άτομα, επιχειρήσεις, οργανισμοί, το κράτος και η οικονομία στο σύνολό της.

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή (ΕΕ) αναφέρει ότι με τον όρο «οργανωμένο οικονομικό έγκλημα» νοούνται όλες οι δραστηριότητες οργανωμένων εγκληματικών ομάδων οι οποίες κάνουν κατάχρηση χρηματοοικονομικών συστημάτων ή συστημάτων πληρωμών με σκοπό την αποκόμιση οικονομικού οφέλους (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2004). Παρόλο που είναι αντικείμενο ενδιαφέροντος, ελέγχου, δίωξης και έρευνας σε παγκόσμιο επίπεδο, οι ιδιαιτερότητές του σε σχέση με το κοινό ποινικό έγκλημα το καθιστούν δύσκολα αντιμετωπίσιμο. Το οικονομικό έγκλημα έχει πολλές εκφάνσεις, “κινείται” άυλα –μέσα από οικονομικές, χρηματιστηριακές, τραπεζικές και λοιπές συναλλαγές, ενδύεται με νομιμοφανή “μανδύα”, μπορεί να

εμπλέκει κρατικούς υπαλλήλους, διοικητικά όργανα, δικαστικούς, πολιτικούς– με αποτέλεσμα να εμφανίζονται ελλείμματα στην πολιτική βούληση και δράση. Για την αντιμετώπισή του απαιτείται εξειδίκευση και διαρκή κατάρτιση των διοικητικών και ελεγκτικών οργάνων, καθώς αναπτύσσονται νέες μορφές και νέες μέθοδοι και σε αρκετές περιπτώσεις η ζημία από τη διάπραξη του εγκλήματος διαχέεται ή δεν είναι ξεκάθαρη (Alvesalo, 2003). Γενικά φαίνεται ότι σε όλες τις διαφορετικές του εκφάνσεις, παρουσιάζει κοινά στοιχεία και χαρακτηριστικά τα οποία επιγραμματικά παρουσιάζονται παρακάτω (Croall, 2001: 8):

1) Τα οικονομικά εγκλήματα, επειδή εκτελούνται κύρια στην ιδιωτική σφαίρα, είναι σχετικά αόρατα, καθώς οι δράστες είναι νόμιμα και αιτιολογημένα παρόντες στη σκηνή του εγκλήματος.

2) Τα οικονομικά εγκλήματα, επειδή εκτελούνται συνήθως κατά τη διάρκεια των νόμιμων επιχειρηματικών και επαγγελματικών δραστηριοτήτων, αποτελούν μια ουσιαστική και ολοκληρωτική κατάχρηση της εμπιστοσύνης των εμπλεκομένων μερών, π.χ. των εργαζομένων, πελατών, συνεργατών, προμηθευτών.

3) Οι οικονομικοί εγκληματίες μπορεί να είναι άτομα που έχουν γνώσεις, εξειδικεύσεις, πρόσβαση σε εσωτερικά δίκτυα πληροφοριών, γνώση και χρήση πληροφοριών και μέσων. Αυτό κάνει τα εγκλήματα περισσότερο περίπλοκα και την αποκάλυψή τους ακόμα πιο δύσκολη υπόθεση.

4) Τα οικονομικά εγκλήματα συχνά βρίσκουν πρόσφορο έδαφος ανάπτυξης, όχι μόνο λόγω των ελλειμμάτων πληροφόρησης και ελέγχου, αλλά και της ανυπαρξίας ουσιαστικής λογοδοσίας ή της διασποράς της ευθύνης και των αρμοδιοτήτων μέσα στις επιχειρήσεις και οργανισμούς.

5) Συχνά στη βιβλιογραφία αναφέρεται η έννοια της «θυματοποίησης»³ (*victimization*) αναφορικά με το οικονομικό έγκλημα. Είναι μια σχετική έννοια; Ποιος ορίζεται ως το «θύμα» μιας εγκληματικής οικονομικής δραστηριότητας; Είναι ορατό το θύμα; Μας έχουν κάνει να θεωρούμε τον εαυτό μας θύματα; Έχουν παραβιαστεί τα δικαιώματα των ανθρώπων ή έχουν υποστεί βλάβη τα προσωπικά ή οικονομικά τους συμφέροντα; Παραδείγματος χάριν, στη μη έκδοση αποδείξεων κατά την πώληση αγαθών, ενώ αυτή έχει σημαντικό οικονομικό όφελος για τον παραβάτη και ενώ το κράτος έχει σημαντική ζημία από την πράξη, ο πελάτης που δεν λαμβάνει την απόδειξη (δηλαδή το νόμιμο φορολογικό στοιχείο πώλησης) δεν

3. **Θυματοποίηση** («φταίνει οι άλλοι»). Είναι εκείνη η προσωπική αντίληψη κατά την οποία ο άνθρωπος είναι πεπεισμένος ότι για την κατάστασή του ή για την πράξη του δεν φταίει αυτός, αλλά κάποιος άλλος, π.χ. η κοινωνία, οι φίλοι, οι παρτές, οι συνεργάτες, το κράτος, οι πολιτικοί. Ο πολίτης είναι το θύμα των καταστάσεων, των συνθηκών, των συγκυριών, των άλλων που είναι κακοί και τον επιβουλεύονται. Η έννοια που είναι σε αντιδιαστολή με τη θυματοποίηση είναι η ενοχή («φταίω εγώ»).

υφίσταται σχεδόν καμία ζημία, τουναντίον, μπορεί και να ωφελείται, καθώς η συγκεκριμένη ενέργεια μπορεί να συνοδεύεται με μια μικρή έκπτωση στην αγορά του προϊόντος. Ο ασθενής που δίνει “φακελάκι” στον γιατρό, για να εγχειριστεί, μπορεί να μην αντιλαμβάνεται ότι είναι θύμα αξιόποινης συμπεριφοράς και καλά υπολογισμένων και προσχεδιασμένων ενεργειών από την πλευρά του γιατρού, γιατί βλέπει να θεραπεύεται από τον συγκεκριμένο γιατρό. Το άτομο που πουλάει λαθραία τσιγάρα σε μια λαϊκή αγορά αντιμετωπίζεται ως το θύμα, όπως και η εκμεταλλεζόμενη πλευρά της παράνομης ενέργειας της λαθρεμπορίας τσιγάρων, τόσο από την κοινωνία, όσο και από τη δικαιοσύνη, καθώς ζει στην οικονομική ανέχεια, πιθανά είναι οικονομικός μετανάστης και δεν έχει δυνατότητα πρόσβασης στη νόμιμη αγορά εργασίας. Από την άλλη πλευρά οι διωκτικοί μηχανισμοί αντιμετωπίζονται απαξιωτικά έως και εχθρικά από τον μέσο πολίτη, όταν θα επιχειρήσουν επέμβαση για τη σύλληψη των διακινητών λαθραίων τσιγάρων. Τέτοια παραδείγματα, όπως και πολλά άλλα, καταδεικνύουν τη δυσκολία εύρεσης άμεσου και απτού θύματος από ένα οικονομικό έγκλημα, ενώ κάποιες φορές η κοινή γνώμη θεωρεί τον παραβάτη ως θύμα και όχι ως θύτη. Είναι το θύμα της κοινωνίας και των καταστάσεων. Είναι στιγμές που ο οικονομικός εγκληματίας αντιμετωπίζεται από τον μέσο πολίτη, όπως βλέπει ο αναγνώστης τον ήρωα του Ντοστογιέφσκι Ρασκόλνικφ στο «*Εγκλημα και τιμωρία*», είναι ο δολοφόνος της γριάς τοκογλύφου (θύτης), που όμως οδηγήθηκε στη συγκεκριμένη πράξη λόγω της εξαθλίωσης και της εκμετάλλευσης (θύμα). Στα παραπάνω τρία παραδείγματα ο αγοραστής συναινεί, γιατί έχει προσωπικό χρηματικό όφελος, ο ασθενής δεν έχει διαφορετική επιλογή και ο πωλητής λαθραίων τσιγάρων στη λαϊκή αγορά ζει ως κοινωνικά απόκληρος. Και στις τρεις περιπτώσεις «*φταίνε οι άλλοι*», αόριστα, υπονοώντας το κράτος, την πολιτική, το σύστημα.

6) Η δικαστική αντιμετώπιση των οικονομικών εγκλημάτων είναι διαφορετική, προβληματική και η απόδειξη της διάπραξης του εγκλήματος πολλές φορές είναι αμφίβολη ή τίθεται σε αμφισβήτηση. Στις περισσότερες περιπτώσεις οικονομικών εγκλημάτων αμφισβητείται ο δόλος, η πρόθεση, η υπολογιστική σκέψη, το προσχεδιασμένο της πράξης, η συνέργεια, η σύσταση εγκληματικής συμμορίας. Επίσης η σπανιότητα της αποκάλυψης των οικονομικών εγκλημάτων και πολλές φορές η αδυναμία εμφάνισης ακράδαντων αποδεικτικών στοιχείων, μαρτυρικών καταθέσεων, αποδοχών διάπραξης του εγκλήματος οδηγεί τόσο στην αθώωση κατηγορουμένων λόγω έλλειψης επαρκών αποδείξεων, όσο και στην ανυπαρξία προηγούμενου δεδικασμένου παρόμοιων υποθέσεων. Σε πολλές περιπτώσεις οι διωκτικές αρχές αναλύουν και μελετούν έγγραφα και στοιχεία, ενώ αδυνατούν να έχουν μαρτυρικές καταθέσεις, γιατί δεν υπάρχουν αυτόπτες μάρτυρες. Το αδίκημα μπορεί να είναι διαρκές και να υπάρχει αδυναμία χρονικού ή και γεωγραφικού προσδιορισμού του, όπως π.χ. οι εικονικές συναλλαγές, η απόκρυψη

φορολογητέας ύλης, οι τραπεζικές απάτες, η κατάχρηση εμπιστευτικών πληροφοριών. Τέλος, είναι χαρακτηριστικό ότι τις περισσότερες φορές τόσο οι διωκτικές αρχές, όσο και οι δικαστικές, αδυνατούν να εντοπίσουν πού έχουν αναλωθεί ή “φυγαδευτεί” τα χρηματικά ποσά που έχουν παράνομα αποκτηθεί στο πλαίσιο εκτέλεσης της παράνομης πράξης. Ως εκ τούτου προσπαθούν, είτε μέσω της δέσμευσης τραπεζικών λογαριασμών των υπόπτων και εμπλεκομένων, της κατάσχεσης περιουσιακών στοιχείων των καταδικασμένων για οικονομικά εγκλήματα, είτε μέσω του ελέγχου «πόθεν έσχες» των υπόπτων, να εντοπίσουν ή να ταυτοποιήσουν τα παρανόμως ιδιοποιημένα χρηματικά ποσά. Το τελευταίο είναι ιδιαίτερα δύσκολο, καθώς ο έλεγχος «πόθεν έσχες» μπορεί κυρίως να λειτουργήσει υποθετικά και ενδεικτικά για το πού μπορεί να έχουν αναλωθεί τα χρήματα. Ο παράνομος πλουτισμός μπορεί, εν μέρει και υπό προϋποθέσεις, να φανεί με τον συγκεκριμένο έλεγχο. Στις περισσότερες περιπτώσεις όμως τα προϊόντα του οικονομικού εγκλήματος “αναλώνονται” άμεσα, διαχέονται στην κατανάλωση με τη μορφή υπηρεσιών και δαπανών για τον ελεύθερο χρόνο και σε κάποιες περιπτώσεις “φυγαδεύονται” παράνομα στο εξωτερικό, για να χαθούν τα “ίχνη” τους.

Παρέκβαση 1.1 Το ξέπλυμα “βρώμιку” χρήματος

Η διαφθορά μπορεί να ζημιώνει οικονομικά το κράτος, όμως τα απλήρωτα ένησημα και τα σβησμένα πρόστιμα δεν ζημιώνουν γενικά την οικονομία. Οι επιχειρηματίες που φοροδιαφεύγουν, οι αστυνομικοί που λαδώνονται και οι εργοδότες που εισφοροδιαφεύγουν τα κρυφά κέρδη τους δεν τα κάνουν προσάναμμα για το τζάκι ή δεν τα φυλάνε καλά κρυμμένα σε σεντούκια για τις δύσκολες εποχές. Τα ξαναρίχνουν στην αγορά, κυρίως με τη μορφή κατανάλωσης, δηλαδή τροφοδοτούν την οικονομία μέσω της παραοικονομίας. Μόνο που σε αυτήν την περίπτωση τα κρυφά εισοδήματα, πέρα από το ότι αυξάνουν τον καταναλωτικό και επομένως εισαγωγικό χαρακτήρα της οικονομίας, καταβαραθρώνοντάς την ακόμη περισσότερο, υποσκάπτουν και την αξιοπιστία της χώρας και κατά συνέπεια τη διαπραγματευτική της ικανότητα στον διεθνή ανταγωνισμό. Τα χρήματα που “βγαίνουν” από τη διαφθορά νομιμοποιούνται, εισέρχονται στο πλυντήριο της καταναλωτικής ή της χρηματοπιστωτικής αγοράς και αποκτούν “έντιμο” μανδύα. Οι σύγχρονοι διαφθορείς αξιοποιούν όλα τα μέσα που μπορούν να έχουν στα χέρια τους, την απειλή, τη βία, το έγκλημα, την τεχνολογία, τις εικονικές και διαδικτυακές σχέσεις, για να ξεπλύνουν το “βρώμιку” χρήμα των άνομων ενεργειών τους και να συνεχίσουν ανενόχλητοι το παράνομο έργο τους (Shelley, 1998). Τα παράνομα οφέλη από τη διαφθορά δεν χρειάζεται να νομιμοποιηθούν, για να χαθούν τα ίχνη τους, αλλά ως “νόμιμα” μπορούν να καταναλωθούν στην αγορά και να χρησιμοποιηθούν, για να χρηματοδοτήσουν άλλες παράνομες

δραστηριότητες ή να δωροδοκήσουν, για να ωφεληθούν μέσα από συμβάσεις, συμφωνίες, έργα. Το ξέπλυμα χρήματος είναι από τη μια πλευρά η παράνομη ενέργεια που γίνεται, για να καλυφτούν τα αποτελέσματα των διεφθαρμένων δραστηριοτήτων –το άτομο που διαφθείρεται πρέπει να ξεπλύνει το “βρώμικο” χρήμα, για να μην πιαστεί σε πιθανό έλεγχο «πόθεν έσχες», και το άτομο που διαφθείρει ξεπλένει το “βρώμικο” χρήμα που αποκτιέται εκμεταλλευόμενο τη διαφθορά. Από την άλλη πλευρά ξεπλένοντας “βρώμικο” χρήμα εμφανίζονται χρήματα που μπορούν να χρησιμοποιηθούν, για να χρηματοδοτήσουν νόμιμες ενέργειες, όπως και για να “επενδυθούν” για νέες διεφθαρμένες πράξεις.

Τρεις παραδοχές είναι χαρακτηριστικές των οικονομικών εγκλημάτων (Arnold, 2008):

1. Τα οικονομικά εγκλήματα είναι ευκολότερο να τα ανακαλύψεις σε μεταγενέστερο χρόνο από ό,τι να τα προβλέψεις.
2. Τα οικονομικά εγκλήματα συχνά έχουν να κάνουν με την αλληλεπίδραση της ευκαιρίας, της εκλογίκευσης και του κινήτρου (θετικού ή αρνητικού).
3. Δεν υπάρχει ο “ιδεώδης” ή ο κλασικός τύπος οικονομικού εγκληματία, δηλαδή η εμφάνιση ή η συμπεριφορά του δεν είναι τέτοια έτσι ώστε να προετοιμάζει τον βοσκό για την επίθεση του λύκου στο κοπάδι. Οι οικονομικοί εγκληματίες σπανίως συμπεριφέρονται ως “λύκοι”, συνήθως είναι “πρόβατα”, αλλά τα “μαύρα πρόβατα” του κοπαδιού.

Ένα άλλο σημαντικό ζήτημα σχετικό με το οικονομικό έγκλημα είναι η ζημία που επιφέρει στο κράτος και στην κοινωνία. Τα οικονομικά εγκλήματα –ειδικά εκείνα που αφορούν σε οικονομικές απάτες, έχουν μεγάλη επίδραση στην οικονομική δραστηριότητα των κρατών και ζημιώνουν το σύνολο της κοινωνίας και της οικονομίας. Χαρακτηριστικά το λεγόμενο «έγκλημα του δρόμου» κατά μέσο όρο έχει οικονομική ζημία 35 δολάρια, ενώ το οικονομικό έγκλημα 621.000 δολάρια. Κατά τη διάρκεια των τελευταίων 20 ετών τα μεγαλύτερα οικονομικά εγκλήματα που εντοπίστηκαν σε παγκόσμιο επίπεδο ήταν τα ακόλουθα:

- 1995: Nick Leeson (Barings Bank) με 1,3 δις δολάρια
- 1995: Toshihide Iguchi (Daiwa Bank) με 1,1 δις δολάρια
- 1996: Yasuo Hamanaka (Sumitomo Corp.) με 2,6 δις δολάρια
- 2002: John Rusnak (Allied Irish Bank) με 700 εκατ. δολάρια
- 2008: Jérôme Kerviel (Société Générale) με 4,82 δις δολάρια
- 2009: Robert Allan Stanford (Stanford International) με 8 δις δολάρια
- 2009: Bernard Madoff με 65 δις δολάρια

Ο συνολικός χρόνος φυλάκισης που επέβαλαν τα αρμόδια ποινικά δικαστήρια στα παραπάνω άτομα ήταν 150 έτη.

Το οικονομικό σύστημα δημιουργεί τις ευκαιρίες τις οποίες το άτομο εκμεταλλεύεται. Ο οικονομικός παράγοντας και το καπιταλιστικό σύστημα δημιουργούν τις προϋποθέσεις, το πρόσφορο έδαφος για την ανάπτυξη και διαιώνιση του οικονομικού εγκλήματος. Οι φτωχοί εξωθούνται στο έγκλημα, ενώ οι πλούσιοι είναι όλο και περισσότερο πρόθυμοι να επιβάλλουν αυστηρές ποινές στους φτωχούς. Ο καπιταλισμός και ο πλούτος των μεγάλων εταιριών δημιουργεί και μοιράζει τον πλούτο μεταξύ των λίγων, μεταξύ αυτών που ιδιοποιούνται τα κέρδη και τα ωφελήματα. Κατ' αυτόν τον τρόπο αυξάνεται η οικονομική ανισότητα, η οποία με τη σειρά της αυξάνει το έγκλημα που αποδυναμώνει τον κοινωνικό ιστό (Williams & McShane, 1999). Το οικονομικό έγκλημα αναφέρεται ως μια βλαπτική και επικίνδυνη παραφυσία σε ένα εύπορο χωράφι, μολύνοντας τα προϊόντα που βγαίνουν από τη γη, μεταδίδοντας τον κακό σπόρο από τη μια σπιθαμή γης στην άλλη. Το οικονομικό έγκλημα διαβρώνει τις ανθρώπινες συνειδήσεις, νομιμοποιεί διάφορες μορφές παραβατικότητας στην κοινή αντίληψη και διαφθείρει γενιές ανθρώπων και κοινωνικές ομάδες. Η καταπολέμησή του δεν είναι μόνο ζήτημα που άπτεται της ποινικής παράβασης ή της ηθικής αντιμετώπισης του φαινομένου, αλλά ένα κοινωνικό πρόβλημα μεζονος σημασίας που συνδέεται άρρηκτα με την οικονομική λειτουργία του υπάρχοντος κοινωνικοοικονομικού συστήματος.

Παρέκβαση 1.2 Καπιταλισμός και έγκλημα⁴

Ο Bonger (1916) υποστήριξε ότι η κύρια αιτία της εγκληματικότητας είναι η κατάσταση του εγωισμού που είναι άμεσα συνυφασμένη με την ανάπτυξη του καπιταλισμού και της οικονομίας της αγοράς. Ο εγωισμός έχει τις ρίζες του στις οικονομικές σχέσεις και ο ανηλεής ανταγωνισμός σε συνδυασμό με την αδηφάγα εκμετάλλευση για την αποκόμιση ιδιωτικού οφέλους είναι τα ειδικά κίνητρα για την εμφάνιση εγκληματιών και εγκληματικών πράξεων. Το έγκλημα είναι το προϊόν του αστικού περιβάλλοντος που υποστηρίζει ότι η τιμότητα έχει αξία, όσο δεν μπλέκεται με την ατομική ωφέλεια. Επίσης ο καπιταλισμός δίνει πολλές ευκαιρίες να διαπράξει κάποιος αδικήματα και να περάσει απαρατήρητος (*Criminality and Economic Conditions*).

Ο Sellin (1937) έγραψε ότι όταν δύο κουλτούρες αλληλεπιδρούν μέσα σε μια κοινωνία και η μία προσπαθεί να επηρεάσει την άλλη, τότε η δράση για την προστασία της μίας κουλτούρας από την άλλη είναι αναμενόμενη. Εάν υπάρχει και ανισορροπία στην κατανομή της εξουσίας και η μία κουλτούρα κυριαρχεί σε βάρος της άλλης (κατάσταση που συναντάται στον καπιταλισμό), τότε η καθημερινή και τυπική συμπερι-

4. «Η κοινωνία προετοιμάζει το έγκλημα. Ο εγκληματίας το διαπράττει», Βίκτωρ Ουγκώ.

φορά της αδύναμης ομάδας ορίζεται ως αποκλίνουσα και παραβατική από την ισχυρή ομάδα. Όσο περισσότερο διαφοροποιημένη και ετερογενής γίνεται μια κοινωνία, τόσο αυξάνεται η πιθανότητα για συχνότερες συγκρούσεις, καθώς οι υποομάδες θα επιβιώνουν με τους δικούς τους κανόνες, παραβαίνοντας τους κυρίαρχους κανόνες (*Crime in the Depression*).

O Pearce (1976) θεώρησε η άρχουσα τάξη και τα ανώτατα στελέχη των πολυεθνικών επιχειρήσεων, σε συνεργασία με τις κυβερνήσεις των καπιταλιστικών κρατών, ενθαρρύνουν το έγκλημα, εμπλέκονται σε εγκληματικές δραστηριότητες και χρησιμοποιούν εγκληματίες, για να υποστηρίξουν και να προωθήσουν τα συμφέροντά τους (*Crimes of the Powerful*).

O Chambliss (1978) διατύπωσε την άποψη ότι η αστική τάξη εκμεταλλεύεται και χρησιμοποιεί για ιδιον όφελος το έγκλημα, στηρίζοντας οργανωμένα συμφέροντα, χρηματοδοτώντας οργανωμένες ομάδες, ξεπλύνοντας “βρώμικο” χρήμα, για να αναπτυχθούν νόμιμες επιχειρηματικές δραστηριότητες, δημιουργώντας αθέμιτο ανταγωνισμό στην αγορά και μονοπωλιακές συνθήκες και διαφεύγοντας από τον έλεγχο και τη σύλληψη, καθώς οι μηχανισμοί ελέγχου, δίωξης και απονομής δικαιοσύνης είναι τυφλοί (*On the Take: From Petty Crooks to Presidents*).

O Quinney (1980) ισχυρίστηκε ότι στην προσπάθειά της η αστική τάξη να κυριαρχήσει έναντι της εργατικής τάξης διαπράττει οικονομικά εγκλήματα, αρνείται τα βασικά δικαιώματα των ανθρώπων και χρησιμοποιεί το κράτος, για να προστατεύει τα συμφέροντά της και να καταπιέζει τους αδύναμους και φτωχούς. Για την εργατική τάξη το έγκλημα είναι καλύτερο αντιληπτό ως αντίδραση στις άθλιες συνθήκες ζωής τους. Οι παρανομίες τους κυμαίνονται από την ασυνείδητη αντίδραση στην εκμετάλλευση έως τη συνειδητή δράση για την επιβίωσή τους μέσα στο καπιταλιστικό σύστημα και στην πολιτική συνειδητή δράση της κατάλυσης του συστήματος (*Class, State, and Crime*).

O Currie (1998) είδε τις ρίζες της εγκληματικότητας στις ανισότητες του καπιταλισμού. Στην Αμερική, όπου η επιδίωξη του ατομικού οικονομικού οφέλους κυριαρχεί στην κοινωνική ζωή, η λειτουργία της οικονομίας της αγοράς δημιουργεί ανισορροπίες στους κοινωνικούς θεσμούς και μηχανισμούς, αναπτύσσει ανήθικες δυνάμεις που ληστεύουν τα εισοδήματα των εργαζομένων, αδυνατεί να κτίσει ένα δίχτυ προστασίας για τους αδύνατους, τα παιδιά, τους ηλικιωμένους και τους ανήμπορους και αφαιρεί από το κράτος τον κοινωνικό του ρόλο. Αυτή η κατάσταση δημιουργεί τις ευοίωνες συνθήκες για την εμφάνιση και επέκταση της εγκληματικότητας (*Crime and Punishment in America*).

O Colvin (2000) επικεντρώθηκε στην καταπίεση, δηλαδή στον εξαναγκασμό του ατόμου να ενεργήσει με έναν συγκεκριμένο τρόπο, όχι εξαιτίας μόνο της απειλής, αλλά και λόγω των απρόσπων οικονομικών πιέσεων και εξαρτήσεων που υπάρχουν στον καπιταλισμό. Στις ΗΠΑ τόσο η άμεση όσο και η έμμεση καταπίεση είναι συνυφασμένες με την ανισότητα. Όσο περισσότερη είναι η καταπίεση, τόσο μεγαλύτερη είναι η εγκληματική δραστηριότητα (*Crime and Coercion*).